

Sipos Gábor:¹

A kolozsvári Református Teológiai Fakultás könyvtárának iratgyűjteményéről

The Collection of Documents at the Protestant Theological Faculty from Cluj/Kolozsvár.

After 1895, documents of archival character got to the library of the Protestant Theological Faculty. Papers of pastors were filed here with the intention of maintenance, dioceses and parishes also transferred old documents. Writings taken away from the archive of Supremum Consistorium on purpose to carry on research work got here, too. A part of the Sombori family's records was filed here in 1940. The collection comprising 449 papers dating from the 16th–20th centuries was docketed by Nagy Géza, professor of theology in 1951, who arranged the documents according to chronological order. In 1979 the collection rolled in The Archive of the Transylvanian Protestant Church District, in the course of its classification we have sorted the papers according to provenance, the writings loaned were put back to their original places.

Keywords: archival collection, ecclesiastical history, archival classification

1895 őszén iratkoztak be az első hallgatók az erdélyi református egyházkerület új alapítású teológiai akadémiájára, képzésüket a frissen emelt épület földszintjén elhelyezett könyvtár segítette. Szinte a semmiből kellett az egyetemi oktatást hatékonyan segítő könyvgyűjteményt létrehozni, Pokoly József könyvtárfelügyelő professzor szervező munkájának eredményeképpen csakhamar 10 000-et meghaladó állomány állt a hallgatók rendelkezésére.² A vásárlás mellett nagymértékben támaszkodtak a nagylelkű adományozókra, és a könyvek kíséretében levéltári jellegű iratok is kerültek az új könyvtár tulajdonába.

¹ BBTE Magyar Történeti Intézet, gsipos13@gmail.com

² NAGY Géza: *A Kolozsvári Református Teológiai Fakultás története*. Kolozsvár, 1995. 35–36.

Így történt ez a nagy múltú kollégiumi könyvtárak esetében is, ahova a könyvek mellett mindenféle régiséget, kuriózumot beadtak megőrzésre, Nagyenyeden például történeti és természettudományi muzeális gyűjtemény alakult ki a könyvtár keretében, a kéziratárba pedig levéltári jellegű iratok is bekerültek.

A teológiai könyvtár levéltári gyűjteményének gyarapodásáról nincsenek följegyzések, feltételezhetően nagyjából egyidős a könyvtárral, jó néhány darabon az a könyvtári tulajdonospecsét látható, amelyet az első évtizedekben használtak. Példaként említhetjük egy 1702-ben kelt szászvárosi meghatalmazó levél 19. századi másolatát (83. sz.), az 1734-es bodrogkeresztúri konvent végzéseit szintén másolatban (118. sz.) vagy a szászvárosi egyházközség 1720-ban kelt panasziratának összeolvasott másolatát (99. sz.). Szintén korai beszerzés lehet a csicsókeresztúri egyházi vagyonnak a katolikusok és a reformátusok közötti megosztásáról szóló 1715-ös jelentés, amelyet Pokoly József följegyzése szerint a Torma család levéltárából másoltak.³ 1902-ben Miháltz Elek magyarvalkói lelkész nyolc könyvet adományozott a könyvtárnak, könyvtárának jegyzéke és Koncz József marosvásárhelyi tanárnak hozzá írt levele a gyűjteménybe került (368. sz.).

Folytatódott a gyűjtemény gyarapítása a két világháború közötti időszakban is, amikor immár Nagy Géza egyháztörténész professzor vette a gondjába. Neki küldte el valamikor 1932 előtt Révész Imre Debrecenből azt a sajátkezü másolatot, amely a heidelbergi akadémia teológiai tanárainak a kolozsvári lelkészekhez 1565-ben írott, a debreceni kollégium könyvtárában őrzött leveléről készített. Nagy professzor a másolat mellé a keltezés nélküli kísérőlevelet is elhelyezte, és sajátos módon ebbe a gyűjteménybe osztotta be (2. sz.), holott akkoriban már bőven gyűltek azok a másolatok, amelyeket történelmi szeminárium keretében készítettek hallgatói az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában őrzött egyháztörténeti vonatkozású iratokról, és amelyeket témák szerint csoportosítva gondosan rendezett.⁴ Nagy László egykori szilágysomlyói esperes néhány iratát (meghívó egy udvari ebédre 1887, a *Szilágy* c. lap nekrológja 1893 stb.) özevegye küldte el megőrzésre a könyvtárnak 1920. április 18-án.

Mind mennyiségben, mind értékben kiemelkedő gyarapodást hozott az 1940-es esztendő, amikor Köblös István ördögkeresztúri lelképásztor a kiseskülli Bornemiszkúria padlásán hányódó, a Sombori-család levéltárába tartozó 17–18. századi iratokat megmentette a pusztulástól, és a Teológiai Könyvtárnak adományozta. Nagy Géza nagy érdeklődéssel rendezte a becses iratokat, és ennek kapcsán közölte a Sombori-levéltár legrégibbi darabját, Báthory István lengyel király 1583. február 3-án Niepolomicében kelt adománylevelét Sombori László tanácsúr, tizedfőbérllő számára. Közleményében jelezte,

³ „Ex archivo familiae Torma de Csicsó-Keresztur” Pokoly kézírásával, 96. sz.

⁴ SIPOS Gábor: *Nagy Géza iratmásoló szeminárium*. In: DÁNÉ Veronka, OBORNI Teréz, SIPOS Gábor (szerk.): *...éltünk mi sokáig két hazában...* Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére. Debrecen, 2012. 311–318. A másolatokat ma az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár (EREL) őrzi, G 5 törzsszám alatt

hogy „a levéltári anyagot különben a család jelenleg is élő tagja, dr. Sombori László, nagyváradi rendőrtanácsos vette át tőlem az Orsz. Levéltárban való elhelyezés végett, ahol a többi családi iratok is őriztetnek.”⁵ Az adománylevél eredetije valóban nincsen az iratgyűjteményben, a többi, 1618–1846 között kelt kereken 100 irat azonban Kolozsvárot maradt. Musnai László egyháztörténész lelkipásztor zárta az adományozók sorát, amikor 1948 után iratait, levelezését, följegyzéseit a Teológiai Könyvtárban helyezte el.

A gyűjtemény legrégebbi darabja Haller Péter thesaurarius 1553. április 15-én Szebenben kelt, Báthori András szabolcsi és szatmári főispánhoz, tárnokmesterhez és erdélyi vajdához címzett eredeti levele, amelyben sürgős intézkedést kér Alvinc mezőváros lakói által előadott ügyben. Az ívrétű papír negyedik oldalán elhalványodott a címzés, azt egy 17. századi kéz sötétebb tintával lemásolta. Valaki már 1669-ben történeti kuriózumnak tekintette az iratot, a címzés mellé írt kivonással bizonyította, hogy épp 116 éves. E missilis, a hátlapján olvasható „Nro 1 L T” jelzet tanúsága szerint, a szilágyi traktus levelestárába tartozhatott. Ugyancsak réginek számít a középszolnoki Alsószoporon 1564. december 13-án két fogott bíró által kiállított jobbágy-kezeslevél, a két gyűrűspecséttel megerősített, eléggé rongált irat hátlapján 17. századi regeszta olvasható, de semmi jelzet sem utal eredeti őrzési helyére.

Elég sok irat került az Erdélyi Református Főkonzisztórium levéltárából a gyűjteménybe, ezeket bizonyára az egyháztörténet professzorai kölcsönözték ki – régi szokás szerint – kutatás céljából, munkájuk végeztével azonban a visszahelyezésük elmaradt. Egyes egyházmegyék, egyházközségek megőrzés céljából adták át régi irataikat a fakultás könyvtárának, így kerülhettek a gyűjteménybe a kükküllői traktus jegyzőkönyveinek töredékei, Szentgerice és Telek iratai vagy a sepsi egyházmegye 1652-es urbáriumának töredékei. A szilágyi egyházmegye levéltárából származó 17–18. századi iratok is a Főkonzisztórium levelestárából kerülhettek ki. Magyar nyelvű bibliakiadások könyvtáblából kiáztatott néhány lapja is gyarapította a gyűjteményt, a negyedretű lapok Félegyházi Tamás Debrecenben 1586-ban megjelent fordításából valók,⁶ a kisebb töredékek még azonosíthatatlanok (10. sz.).

A 449 tételt tartalmazó gyűjteményt Nagy Géza teológiai tanár rendezte 1951-ben. Tekintet nélkül az iratok eredetére időrendi sorrendbe rakta őket, beszámozta, és főbb adataikat lajstromkönyvbe vezette be. Az iratokat fraktúrba hajtva félbehajtott miniszterívbe helyezte, erre írta föl a regesztát és a jelzetet, majd tízesével egy irattartóba helyezve tárolta őket. A különleges értékű oklevelek, például Báthory Gábor 1608-ban kelt rendelete (14. sz.) a könyvtári páncélszekrényben, egy külön bádognakazettában kaptak helyet.

⁵ NAGY Géza: Báthory István adománylevele Sombori László erdélyi kincstárnok részére. In: *Erdélyi Múzeum*, 46. évf., 1941. 3–4. szám. 291–293.

⁶ RMNy 584, RMK I. 218, Ősz Sándor Előd azonosította 2017 májusában.

1979-ben javasoltam a Teológiai Intézetnek, hogy ezt a könyvtári kéziratártól eltérő jellegű gyűjteményt adják át az egyházkerületi levéltárnak, az átvétel november 17-én meg is történt, a lajstromkönyvet azonban csak két év múlva vehettem át. Az új fond elnevezésekor a Teológiai Fakultás két egyháztörténet-tanárára gondoltam, akik oroszánrészt vállaltak a gyűjtemény gyarapításában, így lett Pokoly-Nagy gyűjtemény a neve.⁷ 1980 novemberében kezdtem el a gyűjtemény átvizsgálását, a fraktúrba hajtott iratokat kisimítottam és lenyomtattam, összeírtam a hiányokat (10 tétel hiányzott az átvételkor). A munka során kiderült, hogy a heterogén irategyüttesben az egykori levéltári jelzetek vagy a tárgy alapján jól meghatározható iratcsoportok vannak szétszórva, ezeket a proveniencia szerint szét kell választani. Következő lépésként csoportosítottam az iratokat, és a sehova be nem osztható iratok maradtak a gyűjtemény törzsében, időrendben. Így alakultak ki a következő csoportok:

1. Főkonzisztórium levéltár iratai a jelenlegi vagy a régi jelzetek alapján, 57 tétel. A most használatos jelzetű iratokat helyre is tettem, például Bonyhai Simon György püspök külföldi egyetemekkel folytatott levelezését (109–113 sz., 1729–1735, Jakob Dachs berni lelkész, Anton Driessen groningeni professzor stb.).⁸ Ugyancsak eredeti helyére került a külföldi ösztöndíjak rövid jegyzéke (120. sz.)⁹ A helyretett iratok palliumát megtartottam, így az iratok sorsa nyomon követhető. Az Egyházfőtanács által kezelt Székelyalapítvány levelei közé négy tételt oszthattam be.

2. A püspöki levéltárba is több tucatnyi iratot tehettem át vagy a jelzet vagy a tárgy alapján, a jelzetelt aktákat helyre is tettem.

3. A kolozsvári Református Teológiai Fakultás eléggé hiányosan fennmaradt levéltárába tartozó iratokat is külön választottam, helyretételük folyamatban van.

4. A szilágyi egyházmegye levéltárból származó 21 tételt egykori jelzet és tárgy szerint választottam külön, ezek mind a főkonzisztórium levéltár Extra seriem actorum publicorum őrzött iratai közül kerültek ki. Zoványi P. György szilágyi esperes és tiszántúli püspök ugyanis a traktus legfélétebb jogbiztosító okleveleinek egy részét 1721-ben átadta az erdélyi Főkonzisztóriumnak, majd halála után Wesselényi Farkas útján 1770-ben más hasonló természetű akták is ide kerültek. A Pokoly-Nagy gyűjtemény átvételével és rendezésével helyreállt a szilágyi egyházmegye iratainak egykori egysége, ezt az 55 tételt külön fondként kezeljük, kiegészítve a traktus 1680-ban kezdett urbáriumával, amelyet a Teológiai Könyvtártól vettünk át.¹⁰

⁷ EREL, G 2, 1553–1948, 3 köteg, 1 doboz, 0,5 fm.

⁸ EREL, A 2 Főkonzisztórium levéltár, 19/1735.

⁹ Uo. 4/1735.

¹⁰ EREL, B 10 A szilágyi traktus levelei.

5. A küiküllői egyházmegye jegyzőkönyv-töredékeit és szálas iratait (9 tétel) külön kezeltük, majd a korábban Dicsőszentmártonban őrzött teljes levéltár átvétele után a helyükre tettük.

6. Telek egyházközség 10 iratát külön fondként kezeljük a Pokoly-Nagy gyűjteményen belül.

7. Ugyancsak így tartjuk nyilván a Sombori család levéltárából származó 100 db iratot.

E csoportok mellett olyan kisebb irategyüttesek is létrejöttek, amelyekből nem volt érdemes külön fondot alkotni, ezek a gyűjtemény időrendi sorrendjében maradtak, de egy szám alá helyeztem el őket. Így jártam el a Balla Gergely nagykőrösi krónikaíróra vonatkozó iratokkal, amelyeket a 336. sz. alá gyűjtöttem, Balla Károly (a krónikás dédunokája) 1856-ban kelt levele mellé, amivel az adatokat elküldte Szilágyi Ferencnek. Hasonlóképpen egy szám alá (207) kerültek a 18. század végi református ügyvédhez és a hétszemélyes tábla ülnökéhez, Bernáth Józsefhez írott levelek, számukat még kettővel növeltem a levéltár kuriózum-dossziéjából. A szentgericei egyházközség néhány irata elvileg külön fondot alkotna a gyűjteményen belül, ámde olyan rossz állapotban vannak, hogy az időrendben hagytam őket egy szám alá csoportosítva.

460-as számmal kezdődően a gyűjtemény időrendjébe tettem a levéltár kuriózum-dossziéjának anyagát, és 1984-től kezdődően az adományba kapott egyedi levéltári darabokat (oklevelek, nyomtatványok, missilisek, személyi iratok stb. a 17–20. századból). Levéltári gyűjteményünk jelenleg 506. tételt tartalmaz.